

SPÅR AV 1700-TALET'S FISKARGÅRDAR I KVARTERET SPRINGER

Arkeologisk schaktningsövervakning

L1951:5633
Brynäs 2:9 och 9:5 m.fl.
Gävle stad och kommun
Gästrikland

Frida Löjström

Spår av 1700-talets fiskargårdar i kvarteret Springer

Arkeologisk schaktningsövervakning

L1951:5633

Brynäs 2:9 och 9:5 m.fl.

Gävle stad och kommun

Gästrikland

Rapport 2023:08

Frida Löjdström

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2023

Omslagsbild: *Översiktsbild över kvarteret Springer från Länsmuseet Gävleborgs fotosamling. XLM.LST00472. Länsmuseet Gävleborg.*

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC-BY, undantag kartmaterialet: © Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281–3181

Print: Trycktrean

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	5
Syfte och metod.....	6
Topografi och fornlämningsmiljö.....	7
Brynäs.....	7
Tidigare arkeologiska insatser.....	8
Resultat.....	9
Historiska kartor.....	10
Kulturlager och anläggningar.....	12
Fynd.....	14
<i>Keramik, porslän och fajans</i>	14
<i>Kritpipor</i>	15
Slutreflektion.....	16
Förslag på vidare åtgärder.....	16
Administrativa uppgifter.....	17
Referenser.....	18
Arkiv.....	18
Historiska kartor.....	19

Bilaga 1. Schakt- och anläggningstabell

Bilaga 2. Fyndlista

Bilaga 3. Keramikanalys

Figur 1. Utdrag ur terrängkartan med platsen för undersökningsområdet inringad i blått. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

En arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning utfördes av Länsmuseum Gävleborg mellan den 17 och 31 augusti samt den 9 september 2022 vid kvarteret Springer, Gävle stad och kommun.

Schaktningsövervakningen skedde i samband med nyanslutning av, och reinvestering i befintliga, fjärrvärmerör. Området för de undersökta schakten ligger inom den sydöstligaste delen av fornlämning L1951:5633, som utgörs av Gävle stads stadslager från medeltid till sen historisk tid.

Under schaktningsövervakningen påträffades ett antal fynd i primärt omrörda lager. En sentida avfallsgrop noterades i profilen av ett schakt strax bakom Springer 2 (Brynäs 9:2) och en fyndkoncentration av lergodsskärvor från selterskrus från 1800-talets mitt framkom i ett schakt öster om Springer 2.

I ett mycket smalt schakt mellan Springer 5 (Brynäs 9:5) och Springer 6 (Brynäs 9:6) påträffades ett kulturlager med fynd av keramik, porslin, fajans, fönsterglas, järnskrot och kritpipsskaft. Fynden kan i huvudsak dateras till 1700-talets mitt och kan med stor sannolikhet kopplas till fastigheternas bruk. Några enstaka fynd kan dateras till slutet av 1600-talet eller början på 1700-talet, vilket kan förklaras med att kulturlagret delvis bestod av omdeponerade massor. En fyndkoncentration av främst keramik av yngre rödgods påträffades också i schaktet, där samtliga fynd kunde dateras till 1700-talets mitt och andra hälft.

I det smala schaktet mellan Springer 5 (Brynäs 9:5) och Springer 4 (Brynäs 9:4) fanns inget tydligt kulturlager, utan här var marken mer omrörd. Några intressanta fynd gjordes dock i schaktet, bland annat en del av en kritpipa med huvudet intakt som kan dateras till 1700-talets början.

Inledning

Länsmuseum Gävleborg har på uppdrag av Gävle Energi AB utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning vid kvarteret Springer inom fastigheterna Brynäs 2:9 och Brynäs 9:5, Gävle stad och kommun. Området för de undersökta schakten ligger inom den sydöstligaste delen av fornlämning L1951:5633, som utgörs av Gävle stads stadslager från medeltid till sen historisk tid. Schaktningsövervakningen föranleddes av Gävle Energi AB:s avsikt att reinvestera befintliga fjärrvärmerör i Södra Sjötullsgatan samt nyansluta Brynäsgränd 5.

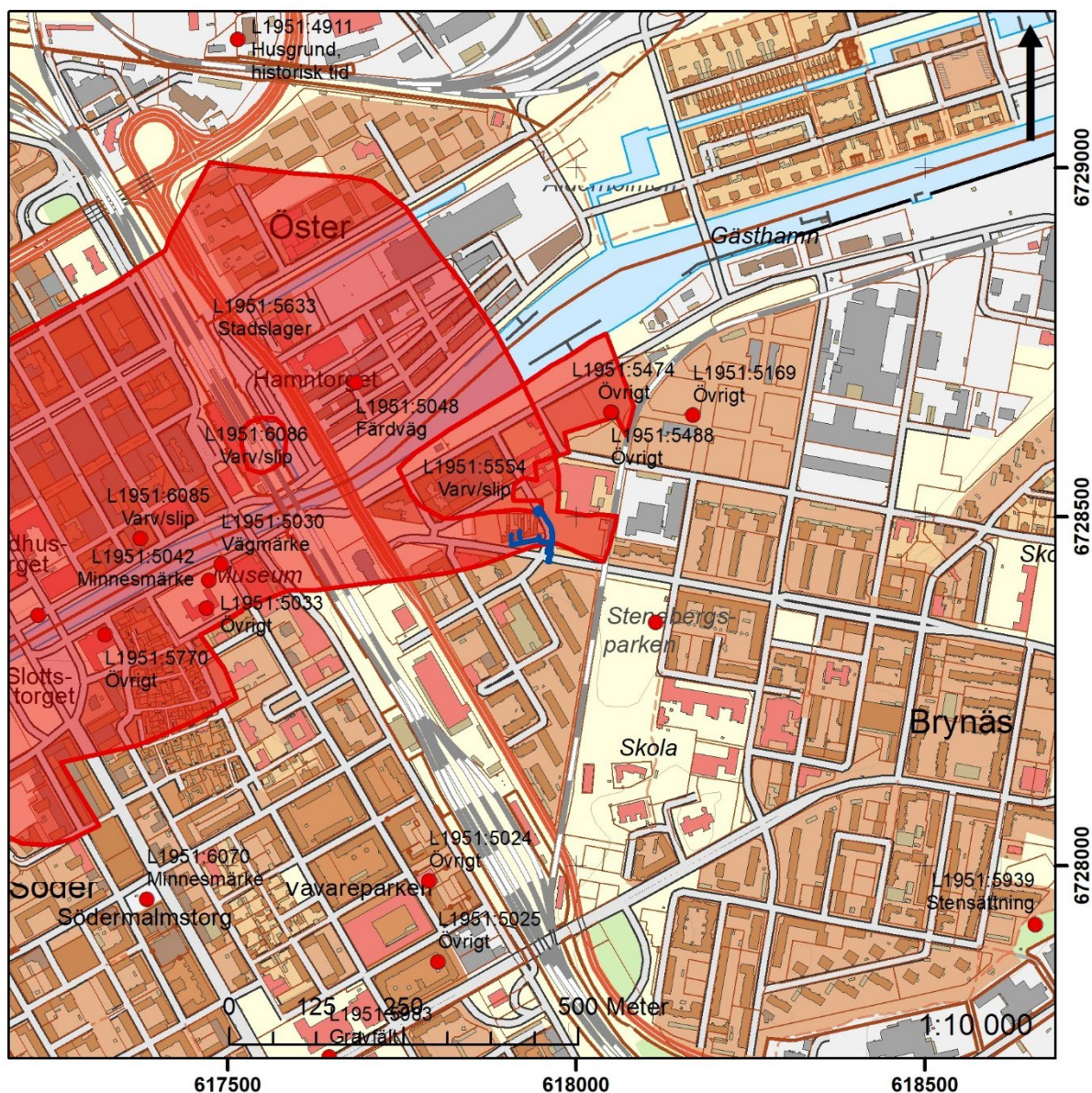
Beslut om arkeologisk schaktningsövervakning fattades av Länsstyrelsen Gävleborg 2022-05-11, lst dnr: 3356-2022.

Schaktningsövervakningen genomfördes 17–31 augusti 2022. Ytterligare en kontroll gjordes den 9 september 2022 för en kompletterande dokumentation. Fältarbetet utfördes av Frida Löjdström, Länsmuseum Gävleborg, som också var projekt- och rapportansvarig.

Syfte och metod

Syftet med undersökningen i form av schaktningsövervakning var att beskriva fornlämningens eventuella utbredning i schakten och med ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera och om möjligt avgränsa fornlämningen. Schakten grävdes skiktvis med grävmaskin samt handrensades vid behov. Schakt och påträffade anläggningar och kulturlager dokumenterades med profilritning samt fotograferades och mättes in med RTK-GPS. Samtliga fynd som bedömdes vara äldre än från år 1850 samlades in.

Inför den arkeologiska schaktningsövervakningen gjordes även kart- och arkivstudier.

Figur 2. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta med de undersökta schakten markerade med blått och registrerade lämningar i Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister markerade med rött. Skala 1:10 000.

Topografi och fornlämningsmiljö

Gävle stad är uppbyggd på en kombination av lera–silt och postglacial sand samt historiska och sentida påförda lager, mestadels sentida fyllnadsmassor från 1800- till 1900-talet.

Området för de undersökta schakten ligger inom den sydöstligaste delen av fornlämning L1951:5633, som utgörs av Gävle stads stadslager från medeltid till sen historisk tid (figur 2). Staden omnämns för första gången under 1400-talets första hälft och fick stadsrättigheter år 1446. Det finns många historiska källor som belyser platsens vikt för handeln mellan framför allt Norrland och Stockholm under 1400- och 1500-talet. De arkeologiska källorna för Gävle stads medeltid är ännu inte lika omfattande som de skriftliga källorna, men det förekommer nedslag av senmedeltida dateringar och kulturlagerrester.

Gävle stad har drabbats av flera stadsbränder genom tiderna. Staden brann år 1569, 1603, 1776 och 1869. Detta har resulterat i att det finns väldigt få skriftliga dokument och källor bevarade om det tidiga Gävle. Stadens handlingar förvarades i rådhuset, vilket brann vid samtliga stadsbränder. År 1697 utsattes rådhuset dessutom för ytterligare en brand. Troligen förstördes många dokument i någon av dessa bränder.

I Eric Tunelds tredje band av ”Geographie öfver Konungariket Sverige” från 1792 beskrivs Gävle stad på följande sätt:

GEFLE, Lat. Gevalia, en ansenlig Stapelstad, belägen å Landets Östra sida vid en Vik af Norrbotten, där Gefle-Ån utfaller, och 2 mil från yttre Hafsbandet, (...). Bygnaden som före sista branden bestod af Trähus utom Några få af Sten, utgöres nu af många vackra Stenhus, särdeles omkring Torget och vid Strandgatan. Redan 1782 voro 21 stora Stenhus upförde, och flere äro sedan tilkomne.

Brynäs

Stadsdelen Brynäs ligger sydöst om Gävles stadskärna och avgränsas i norr av Gavleån, i väster av järnvägen, i öster av ett grönområde i nord-sydlig riktning och i söder av industriområdet Sörby Urfjäll. Ortnamnet Brynäs är ett gammalt naturnamn som är belagt i handlingar från 1600-talet. På 1000-talet utgjordes området av ett skogbevuxet näs som sträckte sig långt ut i Gävlefjärden och delade den i två djupa vikar (Larsson et al 1982).

Under 1600-talets början bestod området mest av skog och vretar. Vid utloppet hade Gavleån tre armar, kring vilka ett deltalandskap hade bildats. På 1700-talet var Brynäs fortfarande till största delen ännu inte bebyggt. Längs Gavleån och den sydligaste åarmen anlades sjöbodar, magasin och gårdar tätt intill varandra. På den tiden var stadens huvudnäringar fiske, sjöfart och handel. Därför var det också i huvudsak fiskare och annat ”sjöfolk” som bebodde Brynäs norra del. För fiskaren var det mycket värdefullt att kunna förtöja båten vid egen brygga och lasta ur fångsten direkt i sin sjöbod. De små husen på de smala och avlånga tomterna i kvarteret Springer utgör ett fåtal rester av den bebyggelse som uppfördes

här mot slutet av 1700-talet (Larsson et al 1982). I övrigt revs den så kallade Fiskarstan i huvudsak omkring år 1890–1900.

Gävles äldsta industribyggnader, Stenebergs sockerbruk, är beläget på Brynäs och är också en av landets få bevarade industribyggnader i trä. Sockerraffinaderier förekom i Sverige från 1600-talet och framåt. År 1739 byggdes sockerbruket vid Steneberg. Där tillverkades det socker av importerat rörsocker och bruket därmed beroende av sjötransporter. Därför var Gävle med sin hamn en lämplig plats för den här typen av verksamhet. Stenebergs sockerbruk bedrevs i liten skala, med växlande framgång, i närmare hundra år (Länsstyrelsen Gävleborg u.å.).

Tidigare arkeologiska insatser

Det nu aktuella undersökningsområdet ligger i och vid kvarteret Springer i stadsdelen Brynäs som ligger sydöst om Gävles stadskärna. Många arkeologiska insatser, i huvudsak i form av schaktningsövervakningar, har gjorts inom Gävle stadslager L1951:5633. Bara ett fåtal har dock gjorts inom stadsdelen Brynäs och i närområdet kring kvarteret Springer (se figur 3).

År 1985 utförde Läns museet Gävleborg en schaktkontroll inom kvarteret Springer i samband med schaktning för nytt avloppssystem. Vid schaktkontrollen iaktogs kulturlager och en möjlig träkonstruktion (LM dnr 85-482/322).

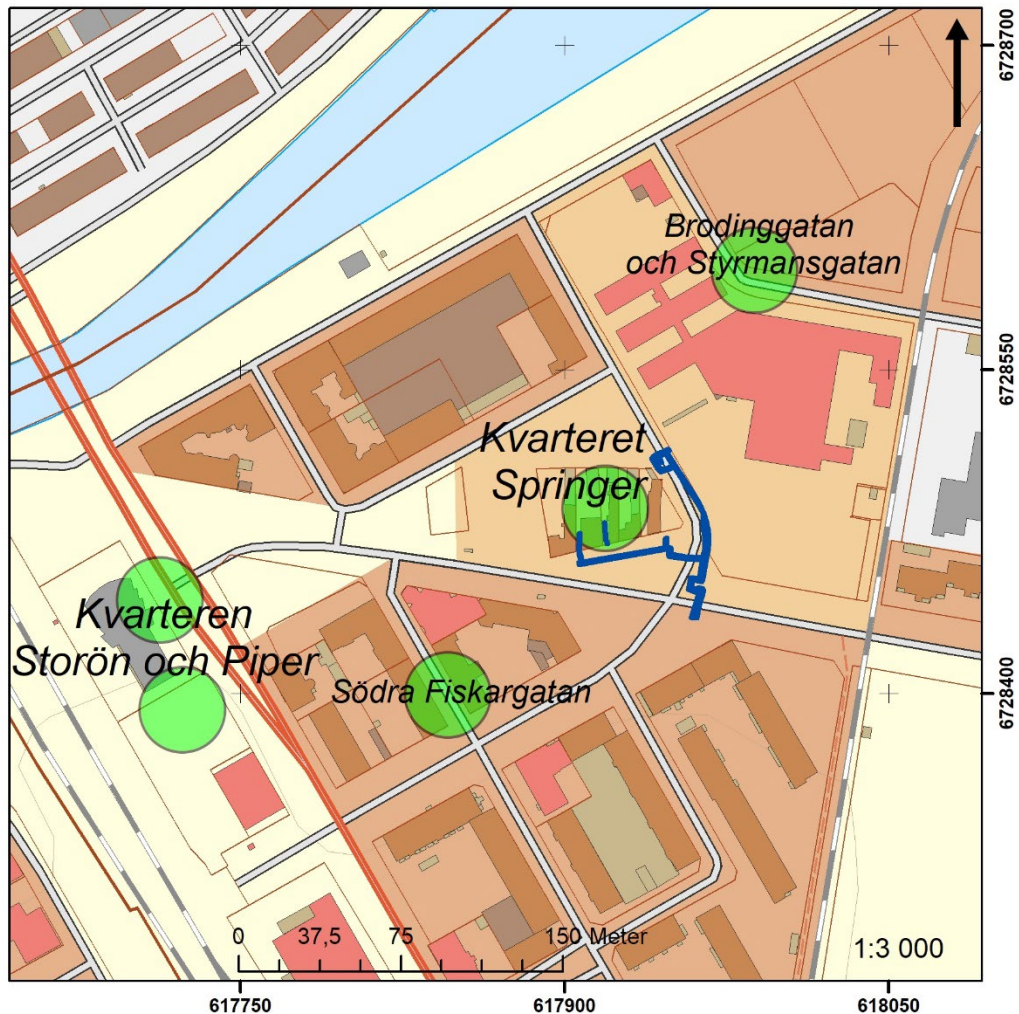
År 1996 utförde Läns museet Gävleborg en arkeologisk förundersökning inom kvarteren Storön och Piper (Hovanta 1996). I samband med undersökningen påträffades en slaggstensmur och stenläggningar. Anläggningarna bedömdes inte vara äldre än från 1700- och 1800-talet.

År 2010 utförde Läns museet Gävleborg en arkeologisk schaktningsövervakning inom fastigheten Brynäs 9:5 i kvarteret Springer. Bitvis iaktogs kulturlager i form av äldre markhorisont, brandlager/raseringslager samt en kullerstenläggning. Flertalet flata stenhällar påträffades vilka kan indikera en tidigare husgrund på platsen. Keramikföremål av rödgods och flintgods antyder en datering till 1700- eller 1800-talet (LM dnr 2755/320).

År 2017 utförde Läns museet Gävleborg en arkeologisk förundersökning inom fastigheterna Brynäs 5:1 och 92:4, vid kvarteren Storön och Piper. I samband med förundersökningen påträffades kulturpåverkade lager innehållandes bland annat glas, keramik, tegel, ballastflinta och kritpipsfragment som efter fyndmaterialet indikerar dateringar till 1800-talet och 1900-talet (Ulfhielm 2017).

År 2020 utförde Läns museet Gävleborg en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom delar av Södra Fiskargatan. I samband med undersökningen påträffades en möjlig fastighetsgräns i form av ett troligt åkerdike och fläckvisa rester av en äldre markhorisont (Altner 2020a). Samma år utförde läns museet även en schaktningsövervakning längs med delar av Brodinggatan och Styrmansgatan. Sammanlagt grävdes fem provgropar och i tre av dem, längs med Styrmansgatan, iaktogs en

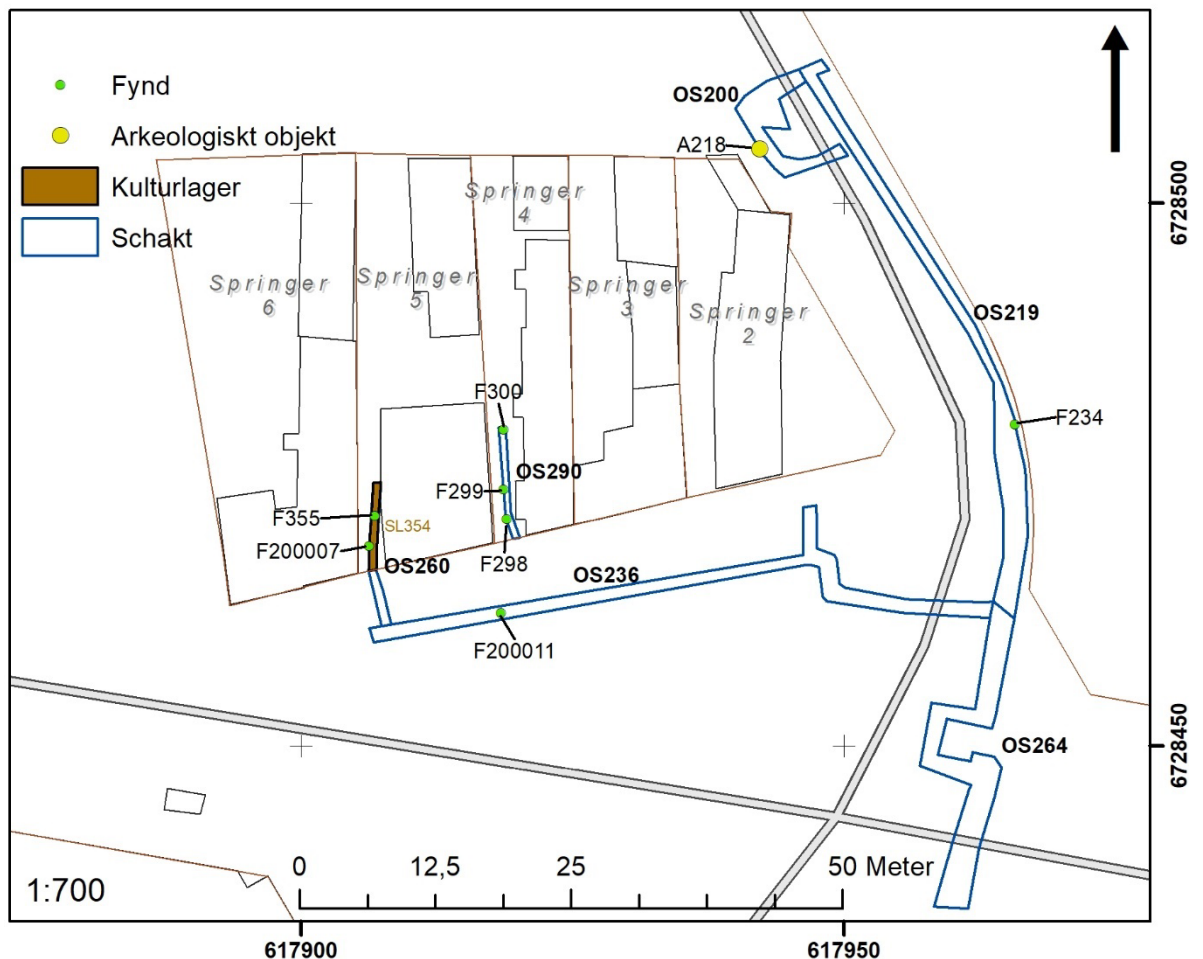
äldre markhorisont mot den naturliga sanden i botten. Den äldre markhorisonten utgör troligen rester av 1800-talets kålgårdar (Altner 2020b).

Figur 3. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta med de undersökta schakten markerade med blått. De gröna cirklarna representerar ungefärlig plats för tidigare arkeologiska undersökningar. Skala 1:3 000.

Resultat

Inför den arkeologiska undersökningen i form av schaktningsövervakning utfördes inledande kart- och arkivstudier. Totalt grävdes sedan sex schakt i etapper, varav fem helt sammanhängande, med en sammanlagd area om cirka 284 kvadratmeter (se figur 4). De schakt som grävdes längs Södra Sjö tullsgatan kontrollerades i efterhand. Sannolikheten att det skulle finnas bevarade kulturlager eller anläggningar där bedömdes som mycket liten, eftersom det tidigare grävts där för fjärrvärme. Schakten som grävdes direkt framför och mellan de gamla fiskarbostäderna övervakades emellertid under schaktningsarbetet. Här gjordes bedömningen att det var sannolikt att kulturlager fanns bevarat från kvarteret Springers tidigaste skede runt 1700-talets senare hälft.

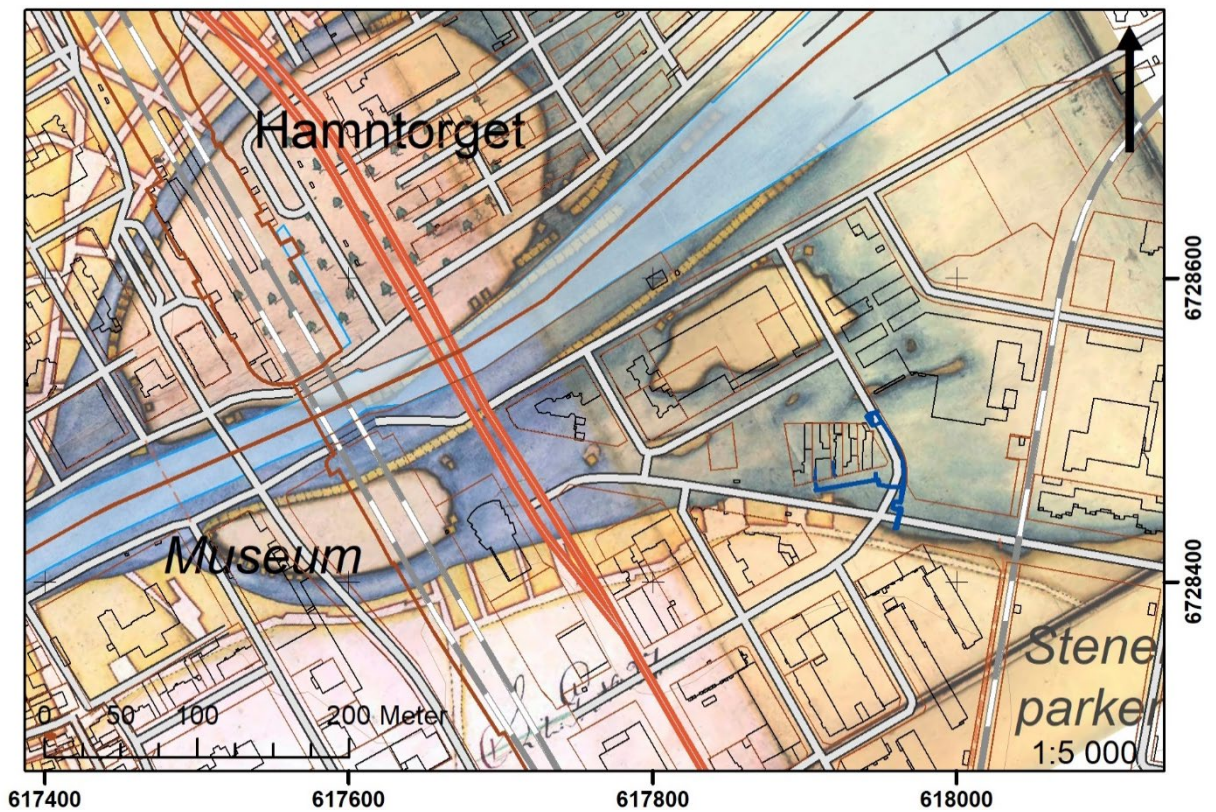
Figur 4. Schaktplan som redovisar schaktningsövervakningens resultat, på utdrag ur Lantmäteriets fastighetsregister. Skala 1:700.

Historiska kartor

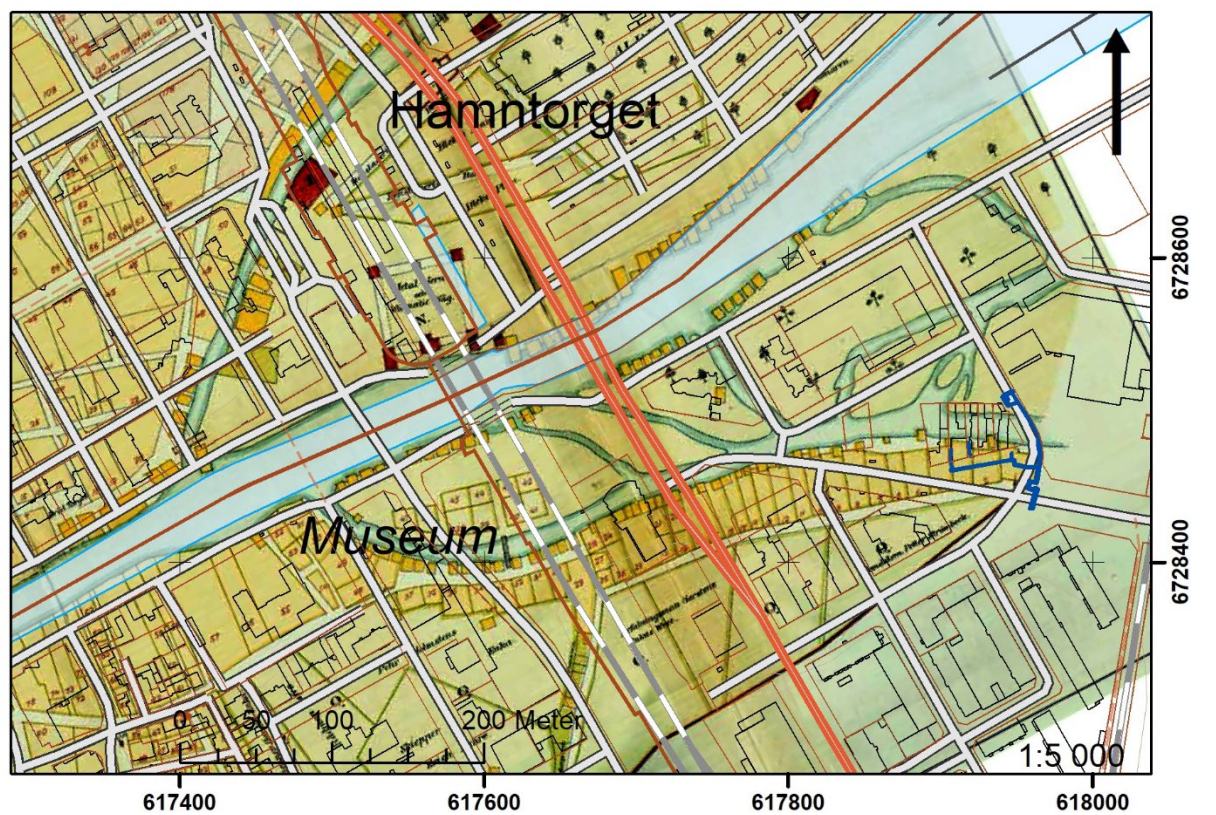
De tidigaste kända kartorna över Gävle stad är från 1646 (se figur 5) och en odaterad karta, som troligen är från 1630-talet. Utöver stadens administrativa byggnader, slottet med tillhörande byggnader och kyrkan redovisas inte många byggnader i kartmaterialet, utöver stolphärbren och fiskebodas. Vid rektifiering av kartan från 1646 mot dagens fastighetkarta, hamnar kvarteret Springer och det undersökta schaktet i Gävleåns utlopp till Gävlebukten.

Enligt en grundritning över Gävle stad från 1741 (se figur 6) har det vid den tiden uppkommit fler öar norr om Brynäs. Vid rektifiering av denna karta hamnar den sydligaste delen av kvarteret Springer på fast mark. På platsen finns nu tomter bebyggda med sjöbodas eller magasin ut mot Gävleåns sydligaste åarm.

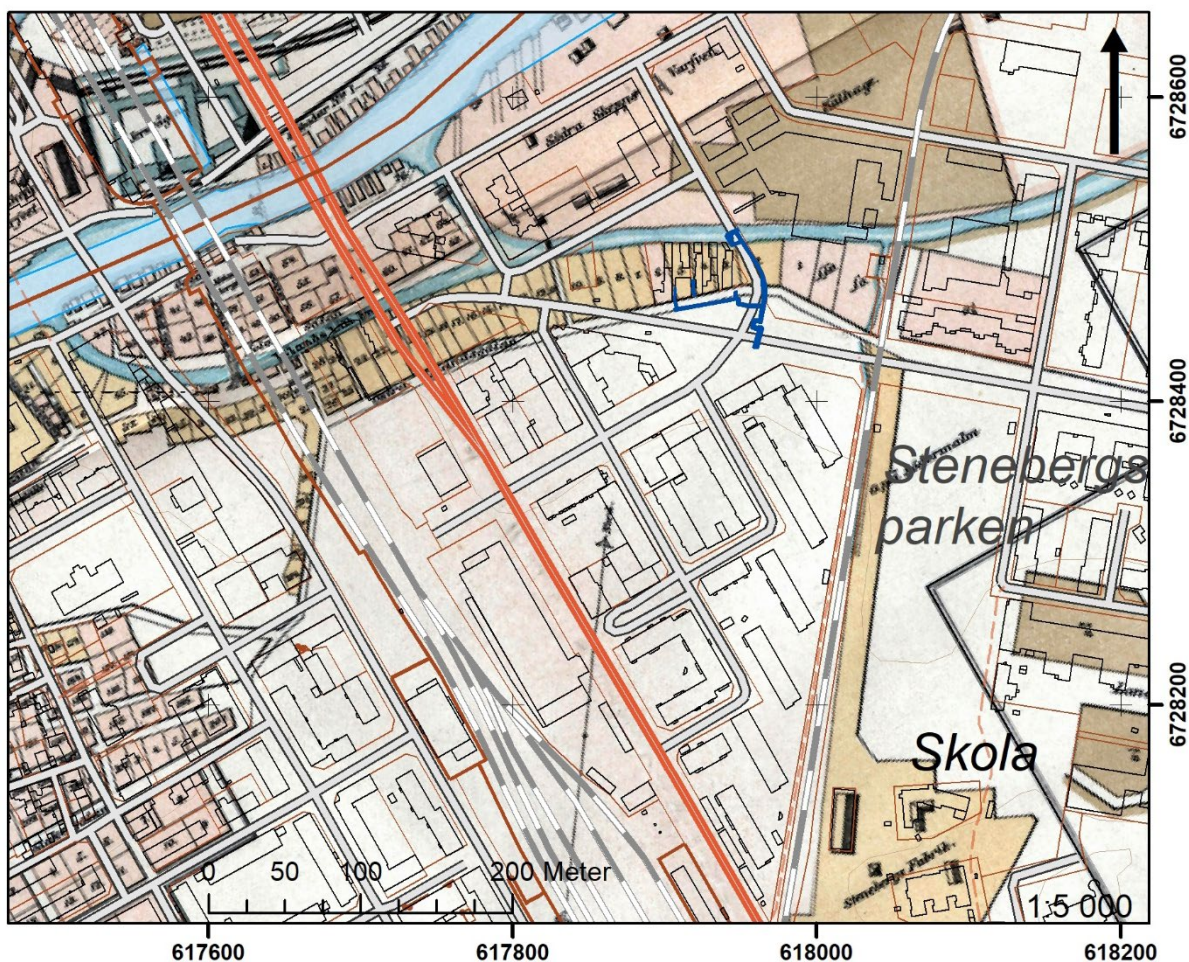
På en karta över Gävle stad från 1853 (se figur 7) tycks fastighetsgränserna inom kvarteret Springer stämma överens med de bevarade fastigheter som finns kvar idag.

Figur 5. Gävle stadsplan från 1646 (RA: KrA 0424.036.027) med utdrag från Lantmäteriets fastighetskarta. De undersökta schakten är markerade med blått till höger i bilden. Skala 1:5 000.

Figur 6. Grundritning över Gävle stad från 1741 (LMA: V14-1:3) med utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta. De undersökta schakten är markerade med blått till höger i bilden. Skala 1: 5 000.

Figur 7. Gävle stad 1853 (GKA: K/J1/F1/27) med utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta. De undersökta schakten är markerade med blått till höger i bilden. Skala 1: 5 000.

Kulturlager och anläggningar

I ett schakt (OS200) bakom Springer 2 påträffades en anläggning i form av en avfallsgrop (A218), vilken noterades i schaktets profil under en kontroll. Avfallsgropen innehöll bland annat glas, spik och enstaka keramikbitar, som i huvudsak var av modernt slag, varför inga fynd tillvaratogs.

I schaktet (OS219) till höger om Springer 2, där Södra Sjötullsgatan svänger, påträffades ett begränsat omrört lager som innehöll flera större skärvor av stengods (F234).

I schaktet (OS236) som grävdes framför husen i kvarteret Springer fanns inte heller några bevarade kulturlager. Här fanns dock ett omrört lager som innehöll spik, keramik och glas.

Schaktet (OS260) som grävdes mellan Springer 5 och 6 grävdes mycket smalt med en liten grävmaskin. Innergården var belagd med kullersten och gatsten. I den södra halvan av schaktet, ut mot gatan, utgjordes stenbeläggningen av rektangulära gatstenar som var noggrant lagda. I den norra delen av schaktet utgjordes stenbeläggningen av runda kullerstenar. Längs med husväggen till Springer 6 fanns också en stenlagd dräneringsränna.

Under stenbeläggningen fanns ett kulturlager (SL354) som var något tunnare i den norra delen. Kulturlagret utgjordes av mörkbrun silt-lera med inslag av sot och kol. Här fanns även fynd av spik, keramik, porslin, fajans och kritpipsskaft. En koncentration av keramik (F200007) fanns i den södra delen av schaktet i den västra schaktprofilen.

Schaktet (OS290) som grävdes mellan Springer 4 och 5 grävdes också det mycket smalt med en liten grävmaskin. Här fanns inget tydligt kulturlager, utan marken var mer omörd. Enstaka fynd påträffades här och togs tillvara, bland annat keramik, porslin, något slags förslaggat material och en del av en kritpipa med huvudet intakt.

Schaktet OS264 utgjordes emellertid av enbart utfyllnadsmassor och omrörda lager.

Figur 8. Anfallsgröpen A218 i den västra profilkanten av schaktet OS200. Foto: Frida Löjdström.

Fynd

De flesta av fynden påträffades i omrörda lager, men en del av dem kunde kopplas till en anläggning eller kulturlager. Det största insamlade fyndmaterialet utgjordes av keramik, porslin och fajans. Det materialet skickades på analys, i syfte att få en datering och eventuellt ursprung. Ett annat fynd som sågs över av en sakkunnig var kritpipsdelarna. Detta med samma syfte som ovan nämnts.

Keramik, porslin och fajans

Ett relativt stort antal fynd av keramik (yngre rödgods) porslin och fajans påträffades och samlades in under schaktningsövervakningen. Då kontexterna för de insamlade fynden i stora drag var osäkra, skickades dessa för vidare analys till Mathias Bäck, Arkeologerna.

Analysens resultat visar på att fyndens kontexter representerar markarbeten eller omdeponerade massor i området. Tolkningen grundas på den stora kronologiska spännvidden, från 1600-talets slut till 1800-talets andra hälft, samt faktumet att delar av materialet är tydligt eroderat. Undantaget är kontexten F200007, som utgörs av en fyndkoncentration i kulturlagret SL354 i schaktet OS260. Fyndmaterialet består i huvudsak av fat av yngre rödgods med heltäckande kritlersengobe. Bland fynden finns även delar av en gjutform av lergods för sockertoppar (se figur 9), vilken sannolikt kan kopplas till Stenebergs sockerbruk som ligger cirka 300 meter söder om fyndplatsen. Sockerbruket etablerades 1739 och var i bruk till 1841. Kontexten F200007 är alltså mer kronologiskt samlad, till runt 1700-talets mitt, och kan möjligen representera en lokal keramisk produktion. Den fullständiga rapporten av analysen finns i bilaga 3.

Figur 9. Delar av lergodsform för tillverkning av sockertoppar (Intrasis-ID: F200007). Foto: Mathias Bäck, Arkeologerna.

I schakt OS219 påträffades också en fyndkoncentration, F234, innehållandes en hel flaska av grönt glas samt en större mängd skärvor (84 skärvor, drygt fyra kilogram) av brunt glaserat stengods. På flera av skärvorna syns delar av samma stämpel av ett stegrande lejon med texten

SELTERS och *HERZOGTHUM NASSAU* (se figur 10). Dessa keramiska flaskor har innehållit mineralvatten från källan Niederselters i hertigdömet Nassau, i dagens Hessen, Tyskland. Hertigdömet Nassau var en stat som existerade mellan 1806 och 1866, vilket betyder att flaskorna har tillverkats och importerats till Sverige någon gång där emellan (Buck Hoffman 2018).

Figur 10. Skärivor av seltersflaskor av stengods (F234). Foto: Frida Löjdström.

Kritpipor

För att få reda på mer om fynden av kritpipsdelar skickades bilder på dessa till Robert Bergman Carter, Lunds universitet. Skaftbitarna var, som väntat, inte möjliga att datera. Det som kunde sägas om dem var att det är sannolikt att en skaftbit (F355) suttit på en relativt billig pipa, då gjutsömmen fortfarande är synlig samt att skaftet tycks vara vridet. Ett annat skaft (F200011) har bearbetats med något mer omsorg och kan således komma från en pipa som har kostat lite mer.

Biten med intakt huvud (F299) fanns det dock mer att säga om. Pipan tillhör ett lägre kvalitetssegment och har inte polerats/glättats och mynningen kring huvudet tycks ha behandlats på något sätt. Bergman Carter menar att detta kritpipshuvud är typiskt engelskt och av en mycket ovanlig typ, som han inte lyckats återfinna exakt återgiven i någon typologi. Typologiskt tycks pipan befinna sig mellan Londontyperna 21 och 25, och/eller Hull-typologi VIIa, vilket ger en datering till perioden 1690–1720. Märket på klackens sidor, *H* och *N*, används av en Londontillverkare, Henry Norman omkring 1710-talet. Med något större sannolikhet, baserat på morfologin, kan pipan alltså vara tillverkad i Hull av en Henry Norman i slutet av 1600-talet eller början av 1700-talet.

Nämnavert är att fler tillverkare använder initialerna *H* och *N*, men dessa är inte verksamma under perioder som överensstämmer med denna rent typologiskt. Baserat på den speciella formen på pipan tycks också

Hull/Yorkshiretrakten som ursprung vara mest sannolikt (Bergman Carter, e-postmeddelande 2022-11-21).

Figur 11. Kritpipan F299, med initialen H på klackens sida. Foto: Frida Löjdström.

Slutreflektion

Utifrån analyserna tycks det insamlade fyndmaterialet huvudsakligen komma från omdeponerade massor. Tolkningen grundas på den stora kronologiska spännvidden, från 1600-talets slut till 1800-talets andra hälft, samt faktumet att delar av materialet är tydligt eroderat. Under 1600-talet och även en bit in på 1700-talet har dessutom det aktuella undersökningsområdet till största del legat under vatten.

Ett schakt, OS260, innehöll dock resterna av ett kulturlager under innergårdens kullerstensbeläggning. Här var fynden mer kronologiskt samlade till mestadels 1700-talets mitt, vilket skulle kunna representera fiskegårdarnas tidigaste skede.

Förslag på vidare åtgärder

Länsmuseet Gävleborg anser att inga ytterligare antikvariska åtgärder är nödvändiga i detta ärende.

Det är Länsstyrelsen Gävleborg som fattar beslut om vidare åtgärder.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer: 3356-2022

Länsstyrelsens beslutdatum: 2022-05-11

Länsmuseet Gävleborgs diarienummer: 2022-101/320

Undersökningstid: 17–31 augusti samt 9 september 2022

Projektledare: Frida Löjdström

Personal: Frida Löjdström

Fastigheter: Brynäs 2:9 och 9:5 m.fl.

Socken: Gävle

Kommun: Gävle

Inmätningssystem: RTK-GPS

Koordinatsystem: SWEREF99 TM

Höjdsystem: RH2000

Undersökt area: ca 284 m²

Dokumentationshandlingar: förvaras i Länsmuseet Gävleborgs arkiv.

Fynd: förvaras på Länsmuseet Gävleborg i väntan på fyndfördelning.

Referenser

- Altner, A. 2020a. PM Rapport. *Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom delar av Södra Fiskargatan*. PM Rapport 2020-08-05. Länsmuseet Gävleborg
- Altner, A. 2020b. PM Rapport. *Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom delar av Brodinggatan och Styrmansgatan, Gävle stad*. PM Rapport 2020-08-10. Länsmuseet Gävleborg.
- Bergman Carter, R; doktorand vid Lunds universitet med kritpipor som forskningsområde. E-postmeddelande 2022-11-21.
- Hovanta, E. 1996. *Kvarteren Storön och Piper*. Länsmuseet Gävleborg internrapport 1996:22.
- Larsson, E. et al. 1982. *Brynäs. En stadsetnologisk studie av en arbetarstadsdel under 200 år*. Stadsarkitektkontoret Gävle. Gävle, Exellan. 1982.
- Melander, P. 1985. *Besiktningssprotokoll. Kv. Springer 1, RAÄ 51*. Gävle stad och kommun. 85-482/322.
- Tuneld, E. 1792. *Geographie öfver konungariket Sverige samt därunder hörande länder*. Tredje bandet, sjunde och åttonde delarne, som beskrifva Norrland och Lappland. Stockholm, tryckt hos Anders J. Nordström.
- Ulfhielm, B. 2005. *Det äldsta Gävle*. Ett projekt kring arkeologi i staden 1935–2006 samt arkeologisk undersökning i Strandparken. Rapport länsmuseet Gävleborg 2009:1.
- Ulfhielm, B. 2017. *Trafikcentral kvarteret Storön – Piper*. Arkeologisk förundersökning. Rapport Länsmuseet Gävleborg 2017:14.

Arkiv

- Buck Hoffman, N. 2018. *The story behind a Nassau bottle excavated at historic fort Snelling* (hämtad 2023-02-06):
<https://openrivers.lib.umn.edu/article/the-story-behind-a-nassau-bottle-excavated-at-historic-fort-snelling/>
- Länsstyrelsen Gävleborg u.å. *Stenebergs sockerbruk* (hämtad 2023-01-30):
<https://www.lansstyrelsen.se/gavleborg/besoksmal/kulturmiljoer/stenebergs-sockerbruk.html?sv.target=12.382c024b1800285d5863a885&sv.12.382c024b1800285d5863a885.route=/&searchString=&counties=&municipalities=&reserveTypes=&natureTypes=&accessibility=&facilities=&sort=none>
- Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister:
<https://app.raa.se/open/fornsok/>
- SGU:s kartvisare: <https://apps.sgu.se/kartvisare/kartvisare-jordarter-25-100.html>

Historiska kartor

Akt	Åtgärd	År	Arkiv
KrA 0424:036:027	Stadsplan över Gävle	1646	Riksarkivet (RA)
V14-1:3	Grundritning	1741	Lantmäteristyrelsens arkiv (LMA)
K/J/1/F1/27	Gefle stad jemte förstaden Strömsbro	1853	Gävle kommunarkiv (GKA)

Bilaga 1. Schakt- och anläggningstabell

Tabell 1. Schakttabell

Schakt nr	Area (m ²)	Djup (m)	Beskrivning	Jordkaraktär botten
OS200	31,77	1,7	Främst utfyllnadsmassor, fläckvis omrörda lager. Avfallsgrop A218 i västra delen av schaktet.	Melerad silt
OS219	78,15	1,5	Främst utfyllnadsmassor, fläckvis omrörda lager. Fyndkoncentration F234.	Melerad silt
OS236	78,88	1,5	Främst utfyllnadsmassor, fläckvis omrörda lager.	Melerad silt
OS260	9,96	0,5	Kullerstensbelagd yta. Under kullerstenen fanns fyndförande kulturlager SL354.	Silt-lera
OS264	78,81	1,5	Främst utfyllnadsmassor, fläckvis omrörda lager.	Melerad silt
OS290	6,22	0,5	Omrörda lager med enstaka fynd.	Silt-lera

Tabell 2. Anläggningstabell

Anläggning nr	Storlek (m)	Djup (m)	Beskrivning
A218	1,55×?	1,4	Arkeologiskt objekt; avfallsgrop. I gropen har material såsom tegel, spik och förslagat material dumpats i olika skikt/omgångar.
SL354	7,5×0,7	0,15–0,25	Stratigrafiskt lager; kulturlager. Kulturlagret bestod av mörkbrun silt-lera med inslag av sot och kol. Lagret innehöll också ett antal fynd av spik, keramik, porslin, fajans och kritpipor.

Bilaga 2. Fyndlista

Fynd nr	Intrasis-ID	Kontext	Sakord	Typ	Material	Antal	Vikt (g)	Kommentarer	Status
1	F300	OS290	Kärl	Tallrik	Porslín	1	8,3	Tallrik av porslín med blå dekor, importerad från Kina. Datering 1700-talets mitt.	
2	F300	OS290	Kärl	Keramik	Keramik	1	1,4	Yngre rödgods, brunglaserad. Datering 1700-tal.	
3	F300	OS290	Ljusstake?	?	Flintgods	1	2,7	Del av kvadratisk fot från ljusstake, urna eller gällerskål. Datering 1850–1930.	
4	F200011	OS236	Kakel	Ugn?	Kakel?	1	43,7	Vitt kakel(?) med blank yta.	GALLRAD
5	F200011	OS236	Kärl	Gulglaserat gods	Rödgods	1	5,5	Gulglaserat rödgods från Gävle. Datering ca 1840-tal.	
6	F200011	OS236	Kärl	Stengods m. murbruk?	Stengods, murbruk?	1	73,6	Rött stengods med murbruk.	GALLRAD
7	F200011	OS236	Kärl	?	Fajans	3	10,6	Fajans, vitglaserad med blå dekor. Datering 1700-tal.	
8	F200011	OS236	Kärl	Fajans	Fajans	2	2,3	Skärvor med borteroderad yta.	
9	F200011	OS236	Kärl	Tallrik	Porslín	1	1,6	Del av tallrik av porslín med blå dekor, importerad från Kina. Datering 1700-talets första hälft/mitt.	

Fynd nr	Intrasis-ID	Kontext	Sakord	Typ	Material	Antal	Vikt (g)	Kommentarer	Status
10	F200011	OS236	Kärl	Skål	Porslin	3	3,6	Del av mindre skål av porslin med blå och röd dekor, importerad från Kina. Datering 1700-talets första hälft/mitt.	
11	F200011	OS236	Kärl	Skål	Porslin	1	3,8	Del av mindre skål av porslin med rosa blomsterdekor, importerad från Kina. Datering 1700-talets första hälft/mitt.	
12	F200011	OS236	Kärl	Kärl	Stengods	1	2,8	Botten av stengodskärl med blågrön botanisk dekor. Datering 1700–1800-tal.	
13	F200011	OS236	Kärl	Kärl	Flintgods	7	11,6	Fragment från minst två flintgodskärl. Datering 1840–1940.	
14	F200007	SL354, OS260	Kärl	Fat	Yngre rödgods	1	198,3	Skärva från fat av yngre rödgods med heltäckande kritlersengober. Datering 1700-talets första hälft.	
15	F200007	SL354, OS260	Kärl	Gjutform	Lergods	11	125,6	Gjutform i lergods för sockertoppar. Datering 1739–1841.	
16	F200007	SL354, OS260	Kärl	Kruka	Yngre rödgods	7	239,6	Kruka av yngre rödgods med brunglaserad insida.	

Fynd nr	Intrasis-ID	Kontext	Sakord	Typ	Material	Antal	Vikt (g)	Kommentarer	Status
17	F200007	SL354, OS260	Kärl	Fat	Yngre rödgods	3	104,8	Skärvor från fat av yngre rödgods med heltäckande kritlersengober. Datering 1700-tal.	
18	F200007	SL354, OS260	Kärl	Fat	Yngre rödgods	4	96,4	Skärvor från fat av yngre rödgods med dekor. Datering 1700-tal.	
19	F200007	SL354, OS260	Kärl	Skål	Yngre rödgods	1	12,1	Skärva från skål av yngre rödgods med tunnväggig, ondulerad mynning.	
20	F200007	SL354, OS260	Kärl	Fat	Yngre rödgods	1	50,8	Skärva från fat av yngre rödgods. Datering 1700-tal.	
21	F200007	SL354, OS260	Kärl	Fat	Yngre rödgods	1	26,1	Skärva från fat av yngre rödgods. Datering 1700-tal.	
22	F200007	SL354, OS260	Kärl	Fat	Yngre rödgods	1	11,1	Skärva av en mynningsbit från fat av yngre rödgods. Datering 1700-tal.	
23	F200007	SL354, OS260	Kärl	Fat	Yngre rödgods	5	41,2	Skärvor från fat av yngre rödgods. Datering 1700-tal.	
24	F200007	SL354, OS260	Kärl	Fat	Yngre rödgods	2	19,7	Skärvor från fat av yngre rödgods. Datering 1700-tal.	
25	F200007	SL354, OS260	Kärl	Yngre rödgods	Yngre rödgods	1	3,1	Skärva av yngre rödgods. Datering 1700-tal.	
26	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Flintgods	1	0,6	Del av mynning av kärl i flintgods.	

Fynd nr	Intrasis-ID	Kontext	Sakord	Typ	Material	Antal	Vikt (g)	Kommentarer	Status
27	F355	SL354, OS260	Kärl	Skål	Porslín	1	7,9	Del av skål av porslín med blomsterdekor, importerad från Kina. Datering 1700-talets första hälft/mitt.	
28	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Fajans	3	10,1	Skärvor från kärl av fajans. Glaserad yta bortoderad.	
29	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	1	2,7	Skärva från kärl av yngre rödgods, gulglaserad på båda sidor.	
30	F355	SL354, OS260	Kärl	Fat	Yngre rödgods	1	25,6	Skärva från fat av yngre rödgods, kraftigt eroderad, med dekor.	
31	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	1	2,2	Skärva från kärl av yngre rödgods, randig dekor.	
32	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	1	1,5	Skärva från kärl av yngre rödgods, randig dekor.	
33	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	1	1,5	Skärva från kärl av yngre rödgods, dekor.	
34	F355	SL354, OS260	Kärl	Fat	Yngre rödgods	2	63,3	Skärvor från eroderat fat av yngre rödgods, med kritlersbegjutning och hemringdekor.	
35	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	1	1,6	Skärva från kärl av yngre rödgods, ljusgrön glasering.	
36	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	1	2,0	Skärva från kärl av yngre rödgods, ljusgrön glasering på utsidan och brun på insidan.	

Fynd nr	Intrasis-ID	Kontext	Sakord	Typ	Material	Antal	Vikt (g)	Kommentarer	Status
37	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	1	6,9	Skärva från kärl av yngre rödgods, brun glasering på insidan.	
38	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	1	4,5	Skärva från kärl av yngre rödgods, ljusgrön glasering.	
39	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	2	4,8	Skärva från kärl av yngre rödgods, dekor.	
40	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	1	9,9	Skärva från kärl av yngre rödgods, randig dekor.	
41	F355	SL354, OS260	Kärl	Fat	Yngre rödgods	1	7,0	Skärva från fat av yngre rödgods, mynningsbit med randig dekor.	
42	F355	SL354, OS260	Kärl	Fat	Yngre rödgods	1	7,5	Skärva från fat av yngre rödgods, randig dekor.	
43	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	1	3,6	Skärva från kärl av yngre rödgods, dekor.	
44	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	1	3,4	Skärva från kärl av yngre rödgods.	
45	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	1	5,6	Skärva från kärl av yngre rödgods.	
46	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	2	8,1	Skärvor från kärl av yngre rödgods.	
47	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	1	6,6	Skärva från kärl av yngre rödgods.	
48	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	1	3,7	Skärva från kärl av yngre rödgods.	
49	F355	SL354, OS260	Kärl	Kruka	Yngre rödgods	1	13,6	Skärva från kruka av yngre rödgods, mynningsbit, brunglaserad.	

Fynd nr	Intrasis-ID	Kontext	Sakord	Typ	Material	Antal	Vikt (g)	Kommentarer	Status
50	F355	SL354, OS260	Kärl	Gryta	Yngre rödgods	1	10,5	Skärva från gryta av yngre rödgods, med del av handtag.	
51	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	1	12,2	Mynningsbit från kärl av yngre rödgods.	
52	F355	SL354, OS260	Kärl	Gryta	Yngre rödgods	1	45,9	Fot från trefotsgryta av yngre rödgods.	
53	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	1	3,1	Skärva från kärl av yngre rödgods.	
54	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	2	18,9	Mynningsbitar från kärl av yngre rödgods.	
55	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	3	5,3	Skärvor från kärl av yngre rödgods.	
56	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods	14	65,9	Skärvor från kärl av yngre rödgods.	
57	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Yngre rödgods			Skärva från kärl av yngre rödgods.	
58	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Majolika/tergods	1	5,3	Skärva från kärl av majolika, tillverkad i Nederländerna. Datering 1600-talets första hälft/mitt.	
59	F355	SL354, OS260	Kärl	Skål	Porslin	1	6,7	Del av skål av porslin blå och röd dekor, importerad från Kina. Datering 1700-talets första hälft/mitt.	

Fynd nr	Intrasis-ID	Kontext	Sakord	Typ	Material	Antal	Vikt (g)	Kommentarer	Status
60	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Fajans	1	1,0	Skärva från kärl av fajans, vit glasyr med blå dekor som på ena sidan är bortoderad. Troligen från Nederländerna.	
61	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Fajans	2	7,8	Skärvor från kärl av fajans.	
62	F355	SL354, OS260	Kärl	Kärl	Flintgods	2	6,7	Skärvor från kärl av flintgods.	
63	F298	OS290	Slagg	Slagg	Slagg	4	322,9	Förslagat material, ej järn. Troligen från bränt avfall.	
64	F298	OS290	Ben	Ben	Ben	1	16,0	Obränt ben, matavfall.	GALLRAD
65	F299	OS290	Pipa	Kritpipa	Bränd lera	1	14,3	Kritpipshuvud, engelsk, med initialerna H/N på klackens sidor. Trolig datering 1690–1720.	
66	F300	OS290	Ben	Ben	Ben	1	12,1	Obränt ben, matavfall.	GALLRAD
67	F355	SL354, OS260	Spik	Spik	Järn	13	413,0	Kraftigt korroderade spikar, troligen handsmidda.	GALLRAD
68	F355	SL354, OS260	Ben	Ben	Ben	6	5,8	Obrända ben, matavfall.	GALLRAD
69	F355	SL354, OS260	Ben	Brända ben	Ben	3	1,5	Brända ben, matavfall.	GALLRAD
70	F355	SL354, OS260	Pipa	Kritpipa	Bränd lera	1	2,6	Del av skaft från kritpipa.	
71	F355	SL354, OS260	Kärl	Flaska	Glas	5	35,0	Skärvor av grön glasflaska.	
72	F355	SL354, OS260	Fönster	Fönsterglas	Glas	2	4,6	Skärvor av fönsterglas, lätt skiftande i grönt.	

Fynd nr	Intrasis-ID	Kontext	Sakord	Typ	Material	Antal	Vikt (g)	Kommentarer	Status
73	F200011	OS236	Pipa	Kritpipa	Bränd lera	2	7,7	Delar av skaft från kritpipa.	
74	F200011	OS236	Fönster	Fönsterglas	Glas	4	35,2	Skärvor av fönsterglas, lätt skiftande i grönt.	
75	F200011	OS236	Kärl	Flaska	Glas	3	125,0	Hals- och mynningsbitar från bruna glasflaskor.	
76	F200011	OS236	Kärl	Flaska	Glas	3	68,9	Skärvor av grön glasflaska.	
78	F200011	OS236	Kärl	Flaska	Glas	2	6,9	Skärvor av brun glasflaska, del av inskription "FER" på en bit.	
79	F200011	OS236	Kärl	Kärl	Glas	1	3,9	Del av kärl/rör(?) av genomskinligt glas.	
80	F200011	OS236	Spik	Spik	Järn	3	34,8	Kraftigt korroderade järnspikar.	GALLRAD
81	F234	OS219	Kärl	Flaska/krus	Stengods	82	4190,8	Flera skärvor/fragment av brunt glaserat lergods. Stämpel förekommer på vissa bitar: HERZOGTHUM NASSAU. Datering mellan 1806 och 1866.	
82	F234	OS219	Kärl	Flaska	Glas	1	980,6	Flaska av grönt glas. Inga synliga stämplat.	GALLRAD

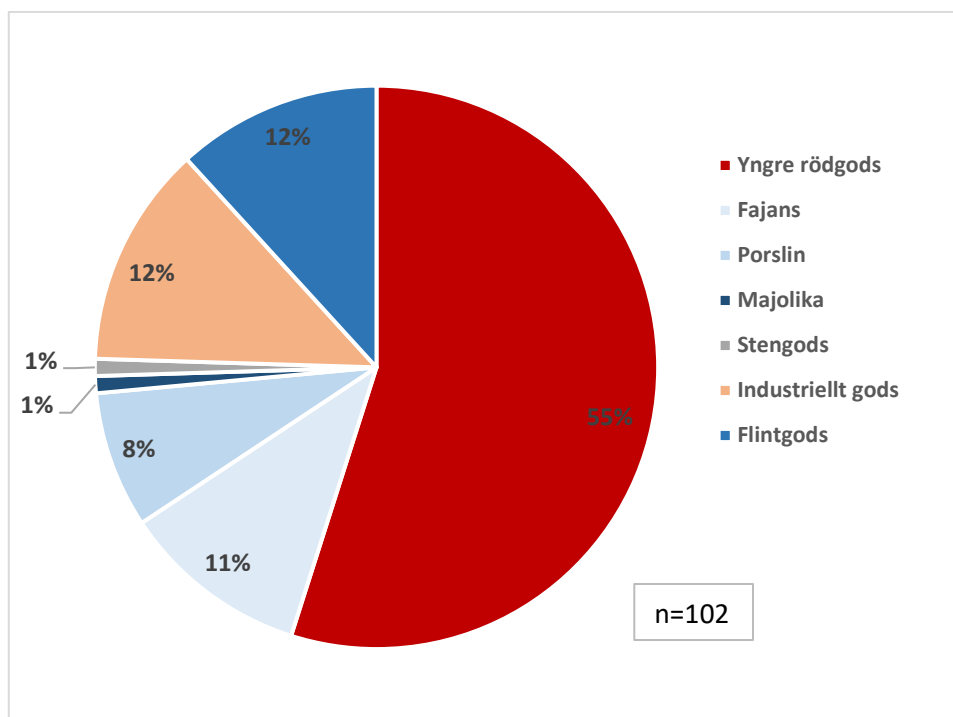
Bilaga 3. Keramikanalys

Keramik från kvarteret Springer, Gävle, Gästrikland

Mathias Bäck

Frekvens

Totalt 102 skärvor ingår i analysen, motsvarande cirka 60 kärl. Sammantaget har sju olika godstyper identifierats. Dessa utgör grund för den övergripande klassificeringen. Den helt dominerande godstypen är yngre rödgods (55 %, cirka 40 kärl). Därefter följer tre likstora godsgrupper; flintgods (12%), industriellt gods (12%) och fajans (11%). Andelen porslin (8%) får anses förhållandevis hög, men då skall noteras att materialet totalt sett består av en liten och disparat samling keramik. Majolika och stengods förekommer som enstaka skärvor.

Figur 1. Den relativa andelen godstyper beräknat på antal skärvor.

Andelen yngre rödgods kan betraktas som mycket låg i relation till den normala bilden vad gäller stadsmiljöer (Bäck 2014, Bäck manuskript). Förutom den låga andelen yngre rödgods är det mest anmärkningsvärda att porslinet är så väl representerat. Fajansen uppvisar en relativt normal bild vad gäller frekvens. Sammantaget uppvisar den relativa fördelningen av godstyper en tämligen normal bild i denna region och utifrån den kronologiska spännvidden. Undersökningens kronologiska omfång relaterar naturligtvis direkt till närvaro och frånvaro av olika godstyper. Exempel på detta är den mycket begränsade mängden majolika, nederländsk fajans och den anmärkningsvärt ringa andelen yngre rödgods, samt närvaron av industriellt tillverkat gods.

Det bör understrykas att materialet är litet varför de procentuella andelarna av olika godstyper är statistiskt svagt och inte säger så mycket om konsumtionen av keramik. Som exempel kan nämnas att det finns *ett* kärl av respektive majolika och stengods, två eller tre av industriellt gods och fem av fajans.

Materialet i relation till undersökta kontexter

Kontext F300

Den keramiska profilen i detta lager är svårbedömd då den endast innefattar tre skärvor, tillika tre olika godstyper. Det rör sig om en skärva importerat porslin från Kina, i form av en tallrik med blå, målad dekor. Denna kan sannolikt dateras till 1700-talets mitt.

Fig. 2. Tallrik av porslin, importerad (F1) från Kina. Foto M. Bäck.

En liten skärva yngre rödgods går inte att bestämma morfologiskt men utifrån glasyren och det generella utseendet torde även denna kunna dateras till 1700-tal. Den tredje skärvan från kontexten utgörs av en fot av flintgods. Troligen rör det sig morfologiskt om en ljusstake, urna eller möjligen en gallerskål på fyrkantig fot. Skärvan går inte att datera i sig men rimligen ligger den inom perioden 1850–1930.

Fig. 3. Del av den kvadratiska foten från en ljusstake, urna eller möjligen gallerskål av flintgods (F3). Foto M. Bäck.

Kontext F200011

Denna kontext innehåller inget yngre rödgods, vilket är anmärkningsvärt. De fem identifierade godstyperna är; fajans, flintgods, industriellt gods, porslin och stengods. Sammansättningen tyder på att kontexten består av omdeponerat material. Porslinet utgörs av kinesisk import som är typisk för 1700-talets första hälft/mitt. Både dekortyperna *cappuccino* och *famille rose* finns representerat.

Fig. 4. Porslin i form av en tallrik och två mindre skålar (från vänster; F9, F10, F11). Godset är typiskt för 1700-talets import av porslin från Kina. Foto M. Bäck.

Samlingen innefattar också två kärl av inhemsk fajans, som i princip är samtida med porslinet. De tidigaste svenska porslinsfabrikerna, Rörstrand (1726) och Marieberg (1758) i Stockholm, var vid denna tid fullt upptagna med att försöka skapa porslin enligt kinesisk modell. Receptet på "det vita guldet", som porslinet kallades, gäckade de europeiska porslinsproducenterna under lång tid fram till att *Meissen Manufaktur* i Tyskland äntligen lyckades framställa riktigt porslin 1709.

Vidare finns en anonym bit från en botten av ett stort stengodskärl. Denna går inte att datera närmare än 17–1800-tal. Slutligen finns också fragment från minst två flintgodskärl som kan föras till perioden 1840–1940, samt en skärva typiskt gulglaserat gods från Gävle. Denna produktion startades i Gävle av Johan Henrik Oest 1839, vilket ger en datering på keramiken till tiden efter 1840.

Kontext F355

Denna kontext innehåller det största antalet kärl (cirka 37). Sex olika godstyper finns representerade; fajans, majolika, flintgods, porslin, industriellt gods och yngre rödgods. Den senare godstypen dominerar materialet totalt (75%), vilket är i tydlig kontrast mot föregående kontext där det inte fanns något yngre rödgods. Rödgodsmaterialet är tämligen anonymt och omfattar den för tidigmoderna material normala bilden av kärlformer; fat, skålar och grytor.

Fig. 5. Exempel på yngre rödgods i form av fat och skålar. Översta raden till vänster, F42 och till höger F40. I mitten ett eroderat fat med kritlersbegjutning och hemringdekor, F34 och nederst ett kraftigt eroderat fat, F30. Foto M. Bäck.

Några oglaserade skärvor kan möjligen vara blomkrukor, men här är bestämningen osäker på grund av skärvornas bevarandestatus. En övervägande del av materialet är nämligen påtagligt eroderat, vilket talar för att det är omdeponerat. Inget tyder på att det finns importerat rödgods i samlingen. Sannolikt är det mesta lokalt eller regionalt producerat. Utifrån dekor- och formtyper torde den kronologiska spännvidden sträcka sig från andra hälften/senare delen av 1600-talet till omkring 1730/40, med en tyngdpunkt i årtiondena runt år 1700.

Förutom rödgodsens finns fajans från tre eller fyra olika kärl. Det rör sig i flertalet fall om inhemska produkter vilket ger ett kronologiskt omfång till perioden 1730 – 1780. En skärva (fnr 60), där glasyren är fullkomligt borteroaderad på ena sidan, är troligen från Nederländerna. Inget utesluter dock att denna har samma datering som de inhemska kärlen.

Fig. 6. Den enda skärvan majolika (F58) från undersökningen. Foto M. Bäck.

Endast en skärva majolika (fnr 58) finns i det samlade materialet. Keramiken är tillverkad i Nederländerna och torde vara ett av de äldsta kärlen i samlingen. Sannolikt skall denna dateras till 1600-talets första hälft eller mitten av århundradet.

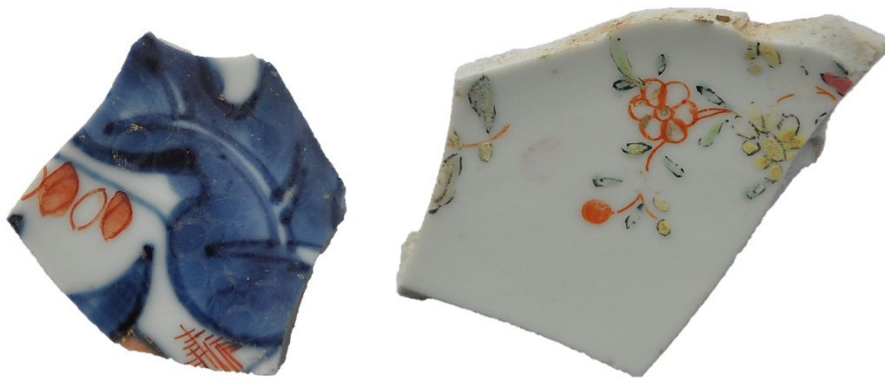

Fig. 7. Två delar av mindre skålar av porslin, som importerats från Kina. Till vänster (F59) och till höger (F27). Foto M. Bäck.

Vidare finns två skärvor porslin från två olika kärl (fnr 27 och fnr 59). Dessa är av samma typer som de från kontext F200011, och kan således relateras till ostindiska kompaniets handelsuppdrag under 1700-talet.

Tre skärvor flintgods från två eller tre olika kärl visar att det rör sig om ett kronologiskt blandat material, som i tid sträcker sig åtminstone fram mot mitten av 1800-talet.

Kontext F200007

Denna kontext förefaller uppvisa en något mer enhetlig och kronologiskt samlad bild än de övriga. Det utgörs i huvudsak av fat med heltäckande kritlersengobe. Utifrån utformning och utseende är det inte orimligt att det rör sig om produkter från samma, troligen lokala, verkstad. Förutom fat finns en relativt ovanlig skål med en tunnväggig, ondulerande mynning (fnr 19).

Fig. 8. Exempel på fat och nederst en skål av yngre rödgods. Uppifrån och ned; F14, F17, F19. Samtliga torde kunna dateras till 1700-talet första hälft. Foto M. Bäck.

Vidare finns ett par större krukor samt en gjutform för sockertoppar (fnr 15) i samlingen. Den senare är ett relativt ovanligt förekommande keramisk kärl. När de påträffas är det ofta i större mängd (exempel finns från Norrköping och Stockholm). Socker började konsumeras i mindre skala av borgerskapet i städerna först på 1700-talet och fanns inte i var mans hem förrän på 1800-talet.

Fig. 9. Delar av en lergodsform för tillverkning av sockertoppar (F15). Foto M. Bäck.

Intressant i sammanhanget är att en av Gävles äldsta industrier, Stenebergs sockerbruk, var lokaliserad endast omkring 300 meter söder om det aktuella undersökningsområdet. Sockerbruket etablerades 1739 och var i bruk till 1841. Sockertoppsformen i kvarteret Springer reflekterar givetvis denna produktion, och understryker tolkningen att kontexterna som undersökts innehåller omdeponerat material. Kronologiskt överensstämmer sockerbrukets aktiva period väl med dateringen av stora delar av keramikmaterialet från undersökningen.

Datering

Godstyper, former och dekorapplikationerna i det samlade materialet känns igen från flertalet undersökningar i Norrland och Mälardalen. Med utgångspunkt i godstyper, dekorer, formtyper och importgods ger detta en samlad kronologisk spännvidd för keramiken till perioden från 1600-talets senare del till in i 1800-tal. Tyngdpunkten förefaller emellertid ligga i 1700-talets mitt, men även senare delen av århundradet och 1800-talet är tydligt närvarande. Det bör understrykas att 1600-talsmaterialet är mycket begränsat och dess närvaro torde kunna förklaras av att det är omdeponerat.

Sammanfattning

Sammantaget torde materialet visa att kontexterna representerar markarbeten eller omdeponerade massor i området. Till grund för denna tolkning ligger den tämligen stora kronologiska spännvidden i de olika kontexterna samt det faktum att delar av materialet är tydligt eroderat. Undantaget är kontext F200007, som möjligen kan representera en lokal keramisk produktion och som förefaller vara mer kronologiskt samlat (till omkring 1700-talets mitt) än vad som är fallet i övriga kontexter.

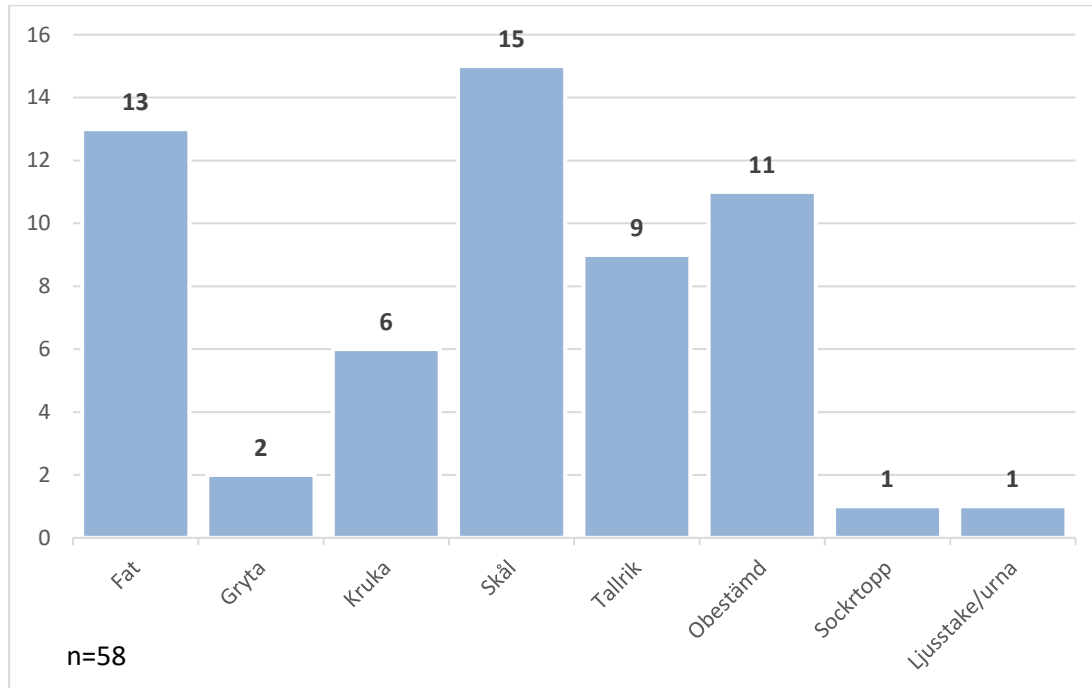

Fig. 10. Bedömning av det totala antalet kärl fördelat på formtyper.

Referenser

Bäck, M. 2014. Keramikbruk och brukskeramik i kvarteret Gesällen i Kalmar ca 1660–1800. I: Tagesson, G. (red). *Kvarteret Gesällen 4 och 25 samt del av Kvarnholmen 2:2, Småland, Kalmar län, Kalmar stad och kommun, Kalmar domkyrkoförsamling. Kalmar 93*, UV Rapport 2014:93, särskild arkeologisk undersökning.

Bäck, M. (manuskript). Keramik från kvarteret Posten 10, Falu stad, Dalarna. I; Berger, Åsa, Arkeologisk undersökning i kvarteret Posten 10. Arkeologikonsult AB.

Länsmuseet Gävleborg, Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle. lansmuseetgavleborg.se

